

Pastorala egungo ikus-entzunezkoetan

ASIER LARRINAGA LARRAZABAL

Euskal Irrati Telebista

1. Sarrera

Europar Erdi Aroko misterioetatik erne zen antzerkiak egun ondorengo emankor bakarra du, Pirinio barreneko txoko batean gordea: pastorala. Pastoralak eboluzionatzeko eta garaietara egokitzeko gaitasunari zor dio iraupena, eta ez, pentsa litekeenaren kontra, jatorriaren atxikimenduari. Hala, bada, gaietan, testugintzan eta ikuskizunaren denboran aldaketa handiak gertatu dira.

Aipagarriagoa da, dena dela, eboluzioa pastoralaren ingurune faktoreetan ere gertatu dela. Lehenik, publikoan, 1980ko hamarkadan. Bigarrenik, zabalkundean, urte batzuk geroago. Zabalkundeari dagokionez, Euskal Irrati Telebista nabarmendu behar dugu, ikus-entzunezko hedabideen ateak zabaldu baitizkio pastoralari.

2. Pastoralaren eboluzioaz

Pastoralaren gaineko lehen agiriak XVIII. mendearen bigarren erdikoak dira¹. Pastoral bera ez da askoz lehenagokoa izango, baina erroak Erdi Aroan dauzka eginak, XV. mendean loraldia izan zuen eliz antzerkian. Antzerki mota hark bilakaera oparoa izan zuen Europa mendebaldean: *mystère*-ak Frantzian, *auto*-ak Gaztelan... eta pastoralak Zuberoan². Ikuskizunok, jatorri bera izanda, antzekotasunak dituzte gaietan, pertsonaietan, egituren eta abarretan³. Be-reizgarria, Zuberoako pastorala besteetatik ezberdindu duena, hizkuntza da.

¹ Xehetasunak jakin nahi izanez gero: Oihartzabal 1999.

² Azalpen gehiago: Urkizu 2008.

³ Pastoralaren deskribapen zehatza: Larzabal 1965.

Denboragarrenean, xx. mendearen erdialdetik aurrera batik bat, pastoralak berezko beste ezaugarri batzuk agertu ditu⁴. Gai edo sujetei dagokienez, Etxahun-Iruriren eskutik, euskal heroiek hartu zieten lekua lehenagoko santu, patriarka bibliko eta frantses pertsonaia historikoei. Etxahun-Iruri pastoral berriaren aitatzat daukagu, gaiak berritzeagatik, baina baita pastoral gaur egungo ikuskizun bihurtzeko gakoetan asmatzeagatik ere: iraupena hiru ordu eta erdi ingurura murriztu zuen, eta kantoreen partea zabaldu egin zuen.

Pastoralaren berrikuntzan, hurrengo urrats garrantzitsua Junes Casenave-Harigile santagraztar apaizak egin du xx. mendearen azken laurdenean. Casenave-Harigilek gora jaso du pastoraletako euskara; literarioago egin du, hainbat alderditatik begiratuta. Testu ederrak egiten ditu. Bertsoetan idazten du, 8 - 8a - 8 - 8a moldeko ahapaldiak erabiliz, lehenagoko autoreek ez bezala, zorrozki zaintzen baititu errima eta erritmoa. Eta badaki euskararen baliabide guztiak ustiatzen. Zuberera ondo ezagutzen du, eta bere testuetan erdi ahaztuta dauden hitz eta esapide asko ematen ditu, xaki berriko beste hitz askorekin batera. Casenave-Harigileren euskara zainduagoko ildo honi ondorengo pastoralgile guztiek jarraitu diote.

Santagraztarrek funtsezko beste ekarpen bat ere egin dio pastoralen testugintzari: egokitzenetik sorkuntzara igarotzea. Lehenagoko egileak frantsesezko testuren batetik abiatzen ziren, eta euskaraz itzultzen eta moldatzen zuten. Casenave-Harigilek, berriz, sujeta ikertzen du, eta testua berriren berri sortzen du. Honetan ere, berak urraturiko bidetik segitu dute osteko egileek.

Osteko egileen artean, Davantek joera bi bereizi ditu. Batzuei idazle-alderdia antzematen die nabarmenago, eta besteei artista-alderdia. Lehenek arreta handiagoa ematen diote hitzari, eta azkenek, kanta, dantza eta ikusgarriei. Denak ere, antzina zen baino publiko heterogeneoago bati zuzentzen zaizkio, 1980ko hamarkadan ikusle-multzo berri bat agertu baita, bat gutxienez, Euskal Herri osotik bildua: historiari eta testuari garrantzi handia ematen diotenak.

Konposizioan eta ikuslerian ez ezik, pastoralaren inguruneko beste faktore batzuetan ere bilakaera suma dezakegu. Oholtza gainean gauzatzen den ikuskizuna bera, tragedia sinbolista eta herrikoia izateari utzi gabe ere, antzina zen baino sofistikatuagoa da egun. Errejentaren ondoan, kantoreen irakaslea, dantzen irakaslea eta ahoskeraren irakaslea agertzen dira. Emakumeek euren tokia irabazi dute antzeztaldean. Jantziak gero eta apainagoak eta historikoagoak dira. Soinu-muntaketa hobea eta baliabide gehiagokoa da.

⁴ Honetan Davanti jarraituko diot: Davant 1999.

Zabalkundean ere izan dira berrikuntzak. Antolatzaileek libretoa argitaratu eta publikoaren esku jartzen dute, jatorrizko testuarekin eta gaztelaniazko eta frantsesezko itzulpenekin. Pastoral batzuek Zuberoatik kanpo ere izan dute emanaldiren bat⁵. Eta 1995etik aurrera, pastoralak bere lekua du urtero telebistako pantailan.

3. Pastoral Euskal Telebistan

Euskal Telebistak 1994. urtean grabatu zuen lehen aldiz pastoral —*San Mixel Garikoitz*, Donaixti-Ibarren taularatua—, eta hurrengo urteko Aste Santuan emititu zuen. Harrezkero, Euskal Telebistak urtero grabatzen du Zu-

Izena	Urtea	Tokia	Egilea
San Mixel Garikoitz	1994	Donaixti-Ibarre	Junes Casenave
Agirre presidentia	1995	Arrokiaga	Jean Louis Davant
Sabin Arana Goiri	1996	Garindaine	Allande Bordaxar
Atharratze jauregian	1997	Atharratze	Pier Paul Berzaitz
Herriko semeak	1998	Barkoxe	Patrick Queheille
Agota	1999	Altzai	Junes Casenave
Madalena Jauregiberri	2000	Eskiula	Pier Paul Berzaitz
Xiberoko makia	2001	Sohüta	Jean Louis Davant
Urruti jauregiko Peirot	2002	Altzürükü	Niko Etxart
Ramuntxo	2003	Idauze-Mendi	Pier Paul Berzaitz
Antso Handia	2004	Maule	Jean Louis Davant
Bereterretx	2005	Ligi-Atherei	Pier Paul Berzaitz
Santa Engrazi	2006	Santa Grazi	Junes Casenave
Jesus	2006	Maule	Junes Casenave
Eñaut Elizagarai	2007	Gamere-Zihiga	Junes Casenave
Xiberoko jauna	2008	Ezpeize-Ündüreine	Jean Louis Davant

⁵ Beharbada, Zuberoatik kanpora ateratzen lehena *Agirre presidentia* izango da, 1995ean, Arrokiagatik Getxora eraman baitzen. *Antso handia* Hondarribian eta Amurrión taularatu zen 2004an, Maulen eman eta gero.

beroako pastorala, eta hurrengo urteko Aste Santuko programazioan eskaintzen du, bi egunetan zatika, eta beste egun batean osorik. Taulan ageri dira orain arte grabaturikoak.

Emanaldia jatorrizko bertsioan eskaintzen da, euskara batuan azpidatzita. Batuzko azpidatziak prestatzeko irizpideak asko aldatu dira hamalau urtean. Lehen garaian errespetu gutxi izaten zitzaion jatorrizko testuari, eta askotan pantailako azpidatziak ez zetozen bat arizaleen hitzekin, kasuren batean itzulpen gisa ere prestatu izan baitziren gaztelaniazko bertsiotik abiatuta. Hori 1997. urtean aldatu zen, aurreko udan grabaturiko pastoralerako azpidatzien prestakuntza Euskal Telebistako Euskara Sailaren esku jarri zenean. Ordutik hona, azpidatziak Euskara Sailak prestatzen ditu beti.

Antzua deritzogu Euskal Telebistan euskarazko produktuak euskaraz azpidatzeak pizten duen polemikari, eta, hortaz, segundo erdi ere ez dugu galduko horretan, baina, edozelan ere, bai esan behar dugu azpidatzien prestaketa Euskara Sailaren ardurapera etorri zenean lehendabiziko urratsa gogoeta egitea izan zela: zein zen azpidatzion helburua, zertarako jartzen ziren. Erantzuna bikoitza da. Azpidatzien helburua ikusleei jatorrizko hitzak atzematen eta ulertzen laguntzea da.

Hausnarketa hori eginda, bigarrenik, jatorrizkoari leial izateko eta ulermenean laguntzeko irizpideak lantzen eta zehazten hasi ginen⁶. Lehen irizpide modura pastoralgilearen testua errespetatzea jarri genuen. Izan ere, gure bertsioa idatziz zabaltzen da, eta idatziak ez ditu eragiten ahozkoaren ahoskatze eta aditze arazoak. Gerta liteke, esaterako, bizkaitar batek ondo ez aditzea zuberotar bati “piperrik gabeko piperrada” (*Ramuntxo*: 14⁷), baina, idatziz ikusiz gero, ez dago zailtasunik. Gainera, nahaste eta gaizki-ulertu gutxiago eragiten ditu belarritik sartzen dena begitik ere sartzeak, ezagunago izan litezkeen sinonimoetara edo esamoldeetara jotzeak baino. Beharbada ‘bedatse’ ez da ‘udaberri’ bezain arrunta euskaraz, baina “neguan amesten da bedatse beroa” (*Antso Handia*: 55) entzuten duenarentzat harrigarri samarra litzateke “neguan amesten da udaberri beroa” ikustea idatzita.

Bigarren irizpidea prosazko puntuazioa aplikatzea da. Pastoralgileak herri-kanten eta herri-bertsoen transkripzioan erabili ohi den puntuazio soilaz baliatzen dira, baina azpidatzietarako prosazko eredua hautatu dugu, oso lagungarria baita testuaren zentzua aditzera emateko. Ikusleek errazago ulertzen

⁶ Larrinaga 2000.

⁷ Alegia, *Ramuntxo* pastoralaren 14. ahapaldia.

dute “Nork ez zaitu ezagutzen, / musde Lerin jaun kondea?” (*Bereterretx*: 45) ikusita, libretoan datorren moduan baino: “Nork etzütü ezagützen / Musde Lerin Jaun Kontea”.

Hirugarrenik, euskara batuaren arau ortografikoak eta morfologikoak errespetatzea erabaki genuen. Ortografiari dagokionez, Hiztegi Batua dugu erreferentzia behinena. Horregatik idazten dugu ‘ilki’, ‘uros’ edo ‘zalu’, eta ez ‘elki’, ‘irus’ edo ‘zalhe’. Hitzen bat Hiztegi Batuan agertu ezean, Orotariko Euskal Hiztegiak hobetsitako forma hautatzen dugu guk ere. Horregatik idazten dugu ‘inkaruñi’ (‘kopuru txiki’) edo ‘uhalde’ (‘kosta’), eta ez ‘inkaüñi’ edo ‘ühalte’. Morfologiari dagokionez, Euskaltzaindiak erabakitako deklinabide-ezaugarriak eta adizkiak erabiltzen ditugu: “soldaduei erran zien”, eta ez “soldadoer erran zeien” (*Santa Engrazi*: 14). Adizkietan datiboaren komunztadura ezartzen dugu: “Orain Antso erregeak / musulmanei die ilkitzen” (*Antso Handia*: 141), eta ez “Orai Antso erregeak, / müsülmaner dü elkitzen”.

Laugarren irizpidea pastoral bakoitzaren hizkera errespetatzea da. Horrek dakar genitiboan uztea aditz-izenaren objektua, idazleak genitiboan ematen duenean: “Haur baten ükeitea, / ez da ez eritarzüna” (*Antso Handia*: 18) dena “Haur baten ukaitea / ez da, ez, eritasuna” gisa jarri dugu azpidatzietan. Hala-ber, hitz-ordena, izenordain indartuak, aditz-flexio trinkoak eta abar, egileak idatzi bezala uzten ditugu.

4. Pastoral *eitb.com*-en

Lau irizpideok orientazio berria hartu zuten, Euskal Irrati Telebistak pastoralaren zabalkundeari Interneten leihoa ireki zionean. Izan ere, *eitb.com* atariak gune bat eskaintzen du pastoralaren testua kontsultatzeko, bai jatorrizko bertsioan, bai batuzko bertsioan, telebistako emankizuna baino egun batzuk lehenagotik. Hortaz, pastoralzaleek testua ezagutzeko astia izan dutela jakiteko lasaitasunarekin, pantailarako azpidatziak prestatzean lotuago eta zorrozago jarrai diezaiokegu zubererazko testuari.

Horrenbestez, lehenago nahiko modu sistematikoan aldatzen edo moldatzen genituen hizkuntza-ezaugarriak apurka-apurka bere horretan uzten joan gara, erdialdeko eta mendebaldeko euskaldunentzat beharbada guztiz ulerterrazak ez direla pentsatu arren.

Geroaldi keduna, adibidez, *-ko* formako geroaldira aldatzen genuen ia kasu guztietan: jatorrizkoan “Batzarri ona dükezü / segürik beste mündüan”

(*Urruti jauregiko Peirot*: 158) zena, pantailarako “Batzarri ona izango duzu / segurik beste munduan” bihurtu genuen. Orain, gero eta gutxiago moldatzen dugu. Bai / ez moldeko galderetan *-a* ezaugarria kendu egiten genuen: “Ez düa ordaria merexitzen?” (*Bereterretx*: 50) zena “Ez du ordaria merezitzen?” erara idatzi genuen. Orain, gero eta gehiagotan uzten dugu bere horretan. Eta abar.

Zukako alokutiboa, oster, ia beti moldatzen dugu oraindino, eztabadako formak argiagoak direlakoan. Beraz, jatorrizkoan “Haien bila badoazü, / bihotza sorraiotüa” (*Santa Engrazi*: 18) dena “Haien bila badoa, / bihotza soraio-tua” gisara moldatu dugu.

Pastoralari eskainitako lehen webgunea 2002an jarri genuen *eitb.com*-en, urte hartako Aste Santuan *Xiberoko makia* eman aurretixoan. Orduko hartan zubererazko eta batuzko testu paraleloak baino ez genituen eskegi. Harrezkero beste eduki batzuk gehitu ditugu: pastoralaren sarrera laburra, glosarioa, zuberaren hizkuntza-ezaugarrien laburpena...

Internetek ahalbidetzen dituen osagarri horiei esker gero eta konfiantza handiagoarekin pentsa dezakegu interesa dutenei irisgarria zaiela pastoralaren testua, eta, hartara, azpidatzen prestakuntzan gero eta moldapen gutxiago egitera ausartzen gara.

5. Etorkizunari begira

Ez dira hainbeste urte EiTBk telebistako pantailara eraman zuela Zuberako pastoral, eta are gutxiago dira Interneten eskegi zuela lehen aldiz. Pastoralari zabalkundea emateko bidean, azkenaldian EiTBk ekimen berriak abiarazi ditu. 2004 urtean DVDan argitaratu zuen *Ramuntxo*. Etxerako formatuan eskaintzen zen lehen pastoral zen, baina ez da bakarra izan. 2008ko otsailean, Sü Azia elkarteak, EiTBren laguntzarekin, *Eñaut Elizagarai* argitaratu du DVDan, gehigarri interesgarriekin: pastoralaren prestakizunen filma, parte-hartzaileen argazkiak...

Etorkizunari begira, 2009rako Euskal Irrati Telebistak proiektu garrantzitsua dauka: berariazko webgune iraunkor bat sortzea pastoralaren gainean. Webgunea *eitb.com* atari berriztuan kokatuko da, eta EiTBn prestatzen diren testu eta baliabide guztiak bilduko ditu.

6. Post scriptum

Berriki jakin dugu Euskal Telebistak grabatu eta emaniko lehen pastoralak *Harizpe* dela. Pier Paul Berzaitz musikari eta kantariak sortutako ikuskizuna 1991. urtean antzeztu zen, Muskildin. Zerrenda osatze aldera, ETBk aineratu dituen azken pastoral biak hauek dira: *Belagileen trajeria*, Tittika Rekaltena (2009, Ahüzki); eta *Xahakoa*, Patrick Keheillerena (2010, Barkoxe). Zuberorako taularatu diren azken pastoral bi horiek aurrekoen joera apuratu, eta euskarara ahozkoagoaren aldeko hautua egin dute.

Artikuluaren agindua bezala, pastoral horien testuak eta 2001. urtetik hona antzeztu diren gainerakoenak, hainbat jakingarriekin batera, Interneten kontsulta daitezke dagoeneko, eitb.com webgunean, helbide honetan zehazki: www.eitb.com/euskaraz/pastoralak/.

Aipagarria da, halaber, Euskal Telebistak saio monografiko bat eskaini ziola pastoralari 2010eko martxoan, "EITB Kultura 60" programaren barruan. Jean-Louis Davant euskaltzain eta pastorgileari eginiko elkarrizketa baten bitartez, saioak antzerki-mota horren ezaugarri eta elementu guztiak aztertu zituen sakonki.

7. Bibliografia

- Davant, J.-L., 1999, "Pastoralaren aldaketaz", *Euskera* 44, 302-313. or.
- Larrinaga, A., 2000, "La subtitulación en ETB-1", *Proceedings of Mercator conference on audiovisual translation and minority languages*, Mercator, 27-33. or.
- Larzabal, P., 1965, "Gure pastoralak", *Egan* 24, 3-13. or.
- Oihartzabal, B., 1999, "Noizkoak diren Zuberoako pastorei dagozkien lehen dokumentuak", *Euskera* 44, 69-88. or.
- Urkizu, P., 2008, "Pastoral", Otaegi, Lourdes, (ed.) *Literatura terminoen hiztegia*, Euskaltzaindia, Bilbo, 633-638. or.